

ΕΓΓΕΛΟΣ

ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΛΟΓΙΑ
ΤΟΥ ΝΟΥ

Πρόλογος, μετάφραση, σημειώσεις
ΓΙΩΡΓΟΣ ΦΑΡΑΚΛΑΣ

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ “ΕΣΤΙΑΣ”
Ι.Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΥ & ΣΙΑΣ Α.Ε.
ΑΘΗΝΑ 2007

ἐπίδραση, ὥστε νὰ ἐπαληθεύσει ἐπάνω της γιὰ λόγου του κάτι ποὺ εἶναι ἀκόμη ἓνα δικό του μοναχικὸ θέμα, καὶ νὰ διαπιστώσει διὰ τῆς ἐμπειρίας ὅτι ἡ πεποίθησις, ποὺ ἀνήκει ἀρχικὰ μόνον στὴν ιδιαιτερότητα, εἶναι κάτι καθολικόν. Πλὴν ἐδῶ τὸ κοινὸ πρέπει συχνὰ νὰ διακρίνεται ἀπ' ὅσους φέρονται ὡς ἐκπρόσωποι καὶ φερέφωνά του. Συμπεριφέρεται ἀπὸ πολλὰς ἀπόψεις διαφορετικὰς ἢ καὶ ἀντίθετα μ' αὐτούς. Ἐνῶ δέχεται καλὸκαρδὰ ὅτι, ἂν ἓνα φιλοσοφικὸ γραπτὸ δὲν τοῦ λέει τίποτα, ἢ εὐθύνη εἶναι μᾶλλον δική του, [67] οἱ τελευταῖοι, βέβαιον γιὰ τὴν ἀρμοδιότητά τους, ἐπιρρίπτουν ὅλη τὴν εὐθύνη στὸν συγγραφέα. Στὸ κοινὸ ἡ ἐπίδρασις εἶναι πιὸ ἥρεμῃ ἀπ' ὅ,τι ἡ ἐνέργεια αὐτῶν τῶν νεκρῶν, ὅταν θάβουν τοὺς ἑαυτῶν νεκρούς.²³⁷ Ναὶ μὲν τώρα ἡ γενικὴ διανόησις²³⁸ εἶναι ἐν γένει πιὸ μορφωμένη, ἢ περιέργειά της σὲ μεγαλύτερη ἐγρήγορσις, ἐνῶ ἡ κρίσις της καταλήγει γρηγορότερα, ὅποτε ἰδοὺ οἱ πόδες ἐπὶ τῇ θύρᾳ καὶ ἐξοίσουσί σε,²³⁹ ἀλλὰ πρέπει συχνὰ νὰ διακρίνεται ἀπ' αὐτὰ ἡ βραδύτερη ἐπίδρασις, ἢ ὁποία ἐπιδρᾷ διορθωτικὰ στὴν ἐκβιασμένη ἀπὸ ἐντυπωσιακὰς βεβαιώσεις προσοχὴ ἀλλὰ καὶ στὸν ἀπορριπτικὸ φόβο,²⁴⁰ καὶ χαρίζει σὲ μία πλευρὰ ἓναν συγγενικὸ κόσμον μόνον μετὰ ἀπὸ κάποιον καιρὸ, ὅταν μιὰ ἄλλη στὸ ἴδιο διάστημα παύει νὰ ἔχει ἐπιγόνους.

Ἄλλωστε, ἐπειδὴ ζοῦμε σὲ μιὰν ἐποχὴ ὅπου ἡ καθολικότητα τοῦ νοῦ ἔχει πολὺ δυναμώσει καὶ ἡ καθεκαστότητα, ὅπως πρέπει, ἔχει γίνῃ ἀντίστοιχα πιὸ ἀδιάφορη, ἢ δὲ πρώτη εἶναι κιόλας προσκολλημένη στὴν πλήρη ἔκτασίν της καὶ στὴν περιουσία ποὺ ἔχει διαμορφώσει, καὶ τὴν ἀπαιτεῖ, τὸ μερίδιον ἀπὸ τὸ συνολικὸ ἔργο τοῦ νοῦ ποὺ ἀναλογεῖ στὴν δραστηριότητα τοῦ ατόμου δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ εἶναι μικρό, ὅποτε, ὅπως προκύπτει ἤδη ἀπὸ τὴν φύσιν τῆς ἐπιστήμης, τὸ ἄτομον πρέπει νὰ ξεχνιέται κατὰ μείζονα λόγον, καὶ ναὶ μὲν νὰ γίνεται καὶ νὰ πράττει τὸ ἴδιο ὅ,τι μπορεῖ, ἀλλὰ νὰ μειώνονται οἱ ἀπαιτήσεις πρὸς αὐτό, ὅπως μειώνονται ὅσα τὸ ἴδιο δικαιούται νὰ ἀναμένει ἀπὸ τὸν ἑαυτό του καὶ ν' ἀπαιτεῖ γιὰ τὸν ἑαυτό του.

237. Βλ. Κατὰ Ματθαῖον, γ', 22 = Κατὰ Λουκᾶν, θ', 60.

238. Einsicht. Ἄλλοι: διάγνωσις.

239. Βλ. Πράξεις, ε', 9.

240. Βλ. παραπάνω σ. [20-21/16].

Εἰσαγωγή

[68/53] ΕἶΝΑΙ ΦΥΣΙΚΟ ΝΑ ΦΑΝΤΑΖΕΤΑΙ κανεὶς ὅτι στὴν φιλοσοφίᾳ, πρὶν φθάσουμε στὸ ἴδιο τὸ θέμα, στὸ νὰ γνωρίσουμε ἐνεργὰ ὅ,τι ὑπάρχει στ' ἀλήθεια, εἶναι ἀναγκαῖον προηγουμένως νὰ συνεννοηθοῦμε γιὰ τὸ γνωρίζειν ἰδωμένο ὡς τὸ ἐργαλεῖο διὰ τοῦ ὁποίου κυριεύει κανεὶς τὸ ἀπόλυτον ἢ ὡς τὸ μέσον (Mittel) διαμέσου τοῦ ὁποίου τὸ βλέπει.¹ Φαίνεται νόμιμη ἡ ἔγνοια μήπως, ἀφ' ἑνός, ἡ γνώσις ἔχει διάφορα εἶδη καὶ τὸ ἓνα τους εἶναι δοκιμότερον ἀπὸ ἄλλο γιὰ νὰ ἐπιτευχθεῖ αὐτὸς ὁ τελικὸς σκοπός, ἄρα μήπως ὑπάρχει καὶ ἐσφαλμένη ἐπιλογὴ μετὰξὺ τους –καὶ μήπως, δεδομένου ὅτι τὸ γνωρίζειν εἶναι μία ἱκανότητα ὁρισμένου εἶδους καὶ ἔκτασις, ἂν, ἀφ' ἑτέρου, δὲν ὀρίσουμε ἀκριβέστερα τὴν φύσιν καὶ τὸ ὄριόν του, ἀρπάξουμε νεφέλες τῆς πλάνης ἀντὶ τοῦ οὐρανοῦ τῆς ἀληθείας. Μάλιστα αὐτὴ ἡ ἔγνοια θὰ μεταβληθεῖ ἀναγκαστικὰ κιόλας στὴν πεποίθησιν ὅτι τὸ ὅλον ἐγχείρημα τῆς διὰ τοῦ γνωρίζειν συνειδησιακῆς ἐμπέδωσις τοῦ τί ὑπάρχει αὐτὸ τοῦτο εἶναι παράλογον στὴν ἔννοιάν του, καὶ ὅτι ἀνακύπτει μετὰξὺ τοῦ γνωρίζειν καὶ τοῦ ἀπολύτου ἓνα ὄριο ποὺ δίχως ἄλλο τὰ χωρίζει. Γιατὶ ἂν τὸ γνωρίζειν εἶναι τὸ ἐργαλεῖον γιὰ νὰ κυριευθεῖ ἡ ἀπόλυτη οὐσία, ἀμέσως προκύπτει ὅτι ἡ ἐφαρμογὴ ἑνὸς ἐργαλείου σ' ἓνα πράγμα (Sache) μᾶλλον δὲν τὸ ἀφήνει ὅπως εἶναι καθ' αὐτό, ἀλλὰ προχωρεῖ σὲ μιὰ μορφοποίησιν καὶ ἀλλαγὴν του. Ἡ ἂν τὸ γνωρίζειν δὲν εἶναι ἐργαλεῖον τῆς δραστηριότητάς μας, ἀλλὰ κατὰ κάποιον τρόπο ἓνα παθητικὸ μέσον (Medium) διὰ τοῦ ὁποίου τὸ φῶς τῆς ἀληθείας φθάνει ὡς ἐμᾶς, οὔτε ἔτσι προσλαμβάνουμε τὴν ἀλήθεια ὅπως εἶναι αὐτὴ τούτη, ἀλλὰ ὅπως εἶναι διὰ καὶ ἐντὸς τοῦ μέσου. Στὶς δύο περιπτώσεις χρησιμοποιοῦμε ἓνα μέσον (Mittel) ποὺ παράγει [69] ἄμεσα τὸ ἐνάντιον τοῦ σκοποῦ του· δηλαδὴ τὸ παράλογον εἶναι μᾶλλον ὅτι χρησιμοποιοῦμε

1. Βλ. Κάντ, Κριτικὴ τοῦ καθαροῦ λόγου, σ. BXXXVI: «Κριτικὴ τοῦ ὀργάνου» (Organ).

γενικά ένα μέσον. Φαίνεται μὲν πὺς ἡ γνωριμία τοῦ τρόπου μὲ τὸν ὁποῖο ἐπιδρᾷ τὸ ἐργαλεῖο μπορεῖ νὰ μᾶς βγάλει ἀπὸ τὴν δύσκολη θέση, γιατί χάρις σ' αὐτὴν τὸ μέρος, ποὺ ἀναλογεῖ στὸ ἐργαλεῖο στὴν παράσταση περὶ ἀπολύτου ποὺ ἀποκτοῦμε μέσῳ αὐτοῦ, εἶναι δυνατὸν νὰ ἀφαιρεθεῖ στὸ πόρισμα, καὶ νὰ πορισθοῦμε ἔτσι τὸ ἀληθὲς καθαρὸ. Ἀλλὰ στὴν πράξη αὐτὴ ἡ βελτίωση θὰ μᾶς ἐπανεφέρει μόνον ὅπου βρισκόμασταν πρὶν. "Ἄν ἀπομακρύνουμε πάλι ἀπὸ ἓνα μορφωμένο πράγμα (Ding) ὅ,τι τοῦ ἔκαμε τὸ ἐργαλεῖο, τὸ πράγμα –ἐν προκειμένῳ τὸ ἀπόλυτο– εἶναι πάλι γιὰ μᾶς ἀκριβῶς ὅ,τι ἦταν πρὶν αὐτὸν τόν, συνεπῶς περιττό, κόπο. "Ἄν ἦταν μὲ τὸ ἐργαλεῖο νὰ φέρουμε τὸ ἀπόλυτο γενικά πὺς κοντὰ μᾶς καὶ μόνο, δίχως ν' ἀλλάξουμε τὸ παραμικρὸ σ' αὐτό, κάπως ὅπως τὸ πουλὶ μὲ τὴν ξόβεργα, τὸ ἀπόλυτο βέβαια θ' ἀψηφοῦσε τὸ τέχνασμα, ἂν δὲν ἦταν καὶ δὲν ἤθελε ἤδη νὰ εἶναι κοντὰ μᾶς αὐτὸ καθ' αὐτό· γιατί τέχνασμα θάταν τὸ γνωρίζειν σ' αὐτὴ τὴν περίπτωσι, ἀφοῦ καμώνεται, κοπιᾷζοντας ποικιλοτρόπως, ὅτι ἀσχολεῖται ὁλωσδιόλου μὲ κάτι ἄλλο ἀπὸ τὸ νὰ παραγάγει μόνον τὴν ἄμεση καὶ ἄρα ἄκοπη [54] σχέση. "Ἄν πάλι ὁ ἔλεγχος τοῦ γνωρίζειν ποὺ φανταζόμαστε σὰν ἓνα μέσον (Medium) μᾶς μάθει τὸν νόμο τῆς διάθλασής του, τὸ ἴδιο ἄχρηστο εἶναι νὰ τὴν ἀφαιρέσουμε στὸ πόρισμα· γιατί τὸ γνωρίζειν δὲν εἶναι ἡ διάθλαση, ἀλλὰ ἡ ἀκτὶνὰ ἡ ἴδια, διὰ τῆς ὁποίας μᾶς ἀγγίζει ἡ ἀλήθεια, καὶ τὸ μόνο ποὺ θὰ μᾶς ὑποδεικνύεται, ἀφαιρουμένης αὐτῆς, θάταν ἡ καθαρὴ κατεύθυνση ἢ ὁ κενὸς τόπος.

Στὸ μεταξὺ, ἂν ἡ ἔγνοια μὴν περιπέσουμε σὲ πλάνη ὑποψιάζεται τὴν ἐπιστήμη, ποὺ προχωρᾷ στὸ ἴδιο τὸ ἔργο της χωρὶς τέτοιους ἐνδοιασμοὺς καὶ ὄντως γνωρίζει, δὲν βλέπει κανεὶς γιατί δὲν θὰ ἔπρεπε ἀντιστρόφως νὰ μᾶς γεννᾷ μιὰ ὑποψία αὐτῇ ἡ ὑποψία, καὶ τὴν ἔγνοια μήπως αὐτὸς ὁ φόβος μὴν πλανηθοῦμε εἶναι ἤδη ἡ ἴδια ἡ πλάνη. Αὐτὸς προϋποθέτει ὄντως ὡς ἀλήθεια κάτι, καὶ μάλιστα κάμποσα, ὅπου καὶ στηρίζει τοὺς ἐνδοιασμοὺς καὶ τὶς συνεπαγωγές του, [70] ποὺ πρέπει πρῶτα τὰ ἴδια νὰ ἐλεγχθεῖ ἂν ἀληθεύουν. Προϋποθέτει παραστάσεις γιὰ τὸ γνωρίζειν ὡς ἐργαλεῖο καὶ μέσον, ὅπως καὶ μιὰ διαφορὰ τοῦ ἑαυτοῦ μᾶς πρὸς αὐτὸ τὸ

γνωρίζειν· καὶ προπάντων ὅτι τὸ ἀπόλυτο βρίσκεται ἀπὸ τὴν μία πλευρὰ ἐνῶ τὸ γνωρίζειν, ὄντας ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ, καθ' αὐτό καὶ χωριστὸ ἀπὸ τὸ ἀπόλυτο, εἶναι ὡστόσο κάτι πραγματικό, ἄρα δηλαδὴ ὅτι τὸ γνωρίζειν, καίτοι, ὄντας ἐκτὸς τοῦ ἀπολύτου, εἶναι ἀσφαλῶς καὶ ἐκτὸς τῆς ἀλήθειας, δὲν παύει νὰ εἶναι ἀληθινὸ· μιὰ παραδοχὴ μὲ τὴν ὁποία ὁ αὐτοαποκαλούμενος φόβος τῆς πλάνης γίνεται γνωστὸς μᾶλλον ὡς φόβος τῆς ἀλήθειας.

Αὐτὴ ἡ συνεπαγωγὴ προκύπτει ἐκ τοῦ ὅτι μονάχα τὸ ἀπόλυτο εἶναι ἀληθὲς ἢ ὅτι μονάχα τὸ ἀληθὲς εἶναι ἀπόλυτο. Μπορεῖ ν' ἀποφευχθεῖ μέσῳ τῆς διάκρισης ὅτι μιὰ γνώση, ἡ ὁποία ναι μὲν δὲν γνωρίζει τὸ ἀπόλυτο, ὅπως τὸ θέλει ἡ ἐπιστήμη, θὰ μπορούσε ὡστόσο νὰ ἀληθεύει καὶ αὐτὴ· καὶ ὅτι τὸ γνωρίζειν γενικῶς, καὶ ἂς εἶναι ἀνίκανο νὰ συλλάβει τὸ ἀπόλυτο, θὰ μπορούσε ὡστόσο νὰ εἶναι ἱκανὸ γιὰ μιὰν ἄλλη ἀλήθεια. "Ὅμως βλέπουμε εὐθὺς ὅτι αὐτὰ τὰ ναι μὲν ἀλλὰ² ἀνάγονται σὲ μιὰν ἀσαφὴ διάκριση μεταξὺ ἐνὸς ἀπολύτου ἀληθοῦς καὶ ἐνὸς κατὰ τᾶλλα ἀληθοῦς, ἐνῶ τὸ ἀπόλυτο, ἡ γνώση κ.τ.λ. εἶναι λέξεις, ποὺ προϋποθέτουν μιὰ σημασία, στὴν ὁποία ἔχουμε πρῶτα ν' ἀποκτήσουμε πρόσβαση.

Ἄντὶ νὰ σπαζοκεφαλιαζόμαστε μὲ τέτοιες ἀνώφελες παραστάσεις καὶ τρόπους τοῦ λέγειν περὶ τοῦ γνωρίζειν ὡς ἐργαλείου, γιὰ νὰ κάμνουμε δικὸ μᾶς τὸ ἀπόλυτο, ἢ μέσου, διὰ τοῦ ὁποίου βλέπουμε τὴν ἀλήθεια, κ.λπ. –ἀναφορὲς ὅπου ἀνάγονται ὅλες αὐτὲς οἱ παραστάσεις ἐνὸς γνωρίζειν χωριστοῦ ἀπὸ τὸ ἀπόλυτο καὶ ἐνὸς ἀπολύτου χωριστοῦ ἀπὸ τὸ γνωρίζειν–, μὲ τὶς προφάσεις ποὺ ἡ ἐπιστημονικὴ ἀνικανότητα ἀντλεῖ ἀπὸ τὴν προϋπόθεση τέτοιων ἀναφορῶν γιὰ νὰ λυτρωθεῖ συνάμα ἀπὸ τοὺς κόπους τῆς ἐπιστήμης καὶ συνάμα νὰ περιβάλλει τὸν ἑαυτὸ της μὲ τὴν ὑπόληψιν τοῦ σοβαροῦ καὶ [55] γεμάτου ζῆλο μόχθου – ὅπως καὶ μὲ ἀπαντήσεις γιὰ ὅλα ἐτοῦτα, θὰ μπορούσαμε νὰ τ' ἀπορρίψουμε αὐτὰ μιὰ κι ἔξω σὰν τυχαῖες καὶ αὐθαίρετες [71] παραστάσεις, καὶ μάλιστα νὰ θεωροῦμε ἀπάτη τὴν συναφὴ χρῆσι λέξεων ὅπως τὸ ἀπόλυτο, ἡ γνώση, ἢ ἀκόμη τὸ ἀντικειμενικὸ

2. Hin- und Herreden. Ἄλλοῦ: παλινωδίες.

και τὸ ὑποκειμενικὸ, καὶ ἀμέτρητες ἄλλες ποὺ ἡ σημασία τους προϋποτίθεται ὡς πασίγνωστη. Γιατὶ τὸ μόνο στὸ ὁποῖο φαίνεται ν' ἀποβλέπει ὁ ἰσχυρισμὸς ὅτι εἶναι μὲν πασίγνωστη ἡ σημασία τους, ὅτι ὁ καθένας κατέχει δὲ τὴν ἔννοιά τους ἀπὸ μόνος του, εἶναι μᾶλλον νὰ μᾶς ἀπαλλάξει ἀπὸ τὸ κύριο θέμα, ἐννοεῖται ἀπὸ τὸ νὰ ποῦμε τὴν ἔννοια αὐτή. Πιὸ δικαιολογημένο θάταν ἀντίθετα ν' ἀπαλλαγούμε ἀπὸ τὸν κόπο νὰ λάβουμε κἂν ὑπ' ὄψη τέτοιες παραστάσεις καὶ τρόπους τοῦ λέγειν ποὺ φιλοδοξοῦν νὰ μᾶς προστατέψουν ἀπὸ τὴν ἐπιστήμη τὴν ἴδια, γιατί συνιστοῦν μόνο ἓνα κενὸ φαινόμενο τοῦ ἐπίσταμαι ποὺ ἐξαφανίζεται ἄμεσα ἐμπρὸς στὴν ἀναδυόμενη ἐπιστήμη. Ὅμως ἡ ἐπιστήμη, καθ' ὅσον ἀναδύεται, εἶναι κι αὐτὴ ἓνα φαινόμενο· ἡ ἔλευσή της δὲν εἶναι ἀκόμα ἡ ἴδια ἐκπληρωμένη καὶ ἐκπτυγμένη κατὰ τὴν ἀλήθεια της. Ὡς πρὸς τοῦτο εἶναι ἀδιάφορο ἂν παρασταίνουμε αὐτὴν ὡς τὸ φαινόμενο, γιατί ἀνέρχεται *δίπλα* σὲ κάτι ἄλλο, ἢ ἂν ὀνομάζουμε δικό της φαινόμενο αὐτὸ τὸ ἄλλο, τὸ ἀναληθὲς ἐπίσταμαι.³ Ἡ ἐπιστήμη πρέπει ὅμως νὰ ἐλευθερωθεῖ ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἐπίφραση· καὶ τὸ μπορεῖ αὐτὸ μόνο στρεφόμενη ἐναντίον της. Γιατὶ οὔτε μπορεῖ ν' ἀρκεῖται στὸ ν' ἀπορρίπτει ἓνα μὴ ἐπίσταμαι ποὺ δὲν ἀληθεύει λέγοντας ὅτι εἶναι μιὰ χυδαία ἔποψη τῶν πραγμάτων, βεβαιώνοντας ὅτι ἡ ἴδια εἶναι μία τελείως ἀλλιότιχη γνώση καὶ ὅτι κατ' αὐτὴν ἐκείνο τὸ ἐπίσταμαι δὲν εἶναι ἀπολύτως τίποτα· οὔτε νὰ ἐπικαλεῖται τὴν προαίσθηση ἑνὸς ἄλλου καλύτερου μέσα στὸ τελευταῖο. Μ' αὐτὴ τὴν βεβαίωση ἡ ἐπιστήμη θ' ἀνακρίρυσσε τὸ εἶναι της ὡς δύναμή της· ἀλλὰ τὸ ἀναληθὲς ἐπίσταμαι ἐπικαλεῖται ἐξ ἴσου τὸ ὅτι εἶναι καὶ βεβαιώνει ὅτι ἡ ἐπιστήμη δὲν τοῦ εἶναι τίποτα· ἓνα ξερὸ βεβαιῶν ἰσχύει ὅμως ἀκριβῶς τόσο ὅσο ἓνα ἄλλο. Ἀκόμη λιγότερο μπορεῖ ἡ ἴδια νὰ ἐπικαλεῖται τὴν καλύτερη προαίσθηση ποὺ ὑπάρχει στὸ μὴ ἀληθινὸ γνωρίζειν καὶ παραπέμπει ἀπὸ μέσα του σ' αὐτὴν· γιατί ἔτσι, ἂφ' ἑνός, θὰ ἐπικαλοῦνταν πάλι ἓνα εἶναι, ἂφ'

3. Ἡ ἐπιστήμη ὡς ἀντιδοξασία εἶναι τυπικὰ μία ἄλλη δοξασία. Ἀλλ' ἡ δοξασία κατὰ βάθος συμφωνεῖ μαζί της, ὅπως θὰ τῆς δείξει ἡ ἴδια, ἄρα αὐτὴ εἶναι τὸ φαινόμενο τῆς ἐπιστήμης.

ἐτέρου δέ, θὰ ἐπικαλοῦνταν τὸν ἑαυτὸ της [72] κατὰ τὸν τρόπο ποὺ ὑπάρχει μέσα στὸ μὴ ἀληθινὸ γνωρίζειν, δηλαδὴ κατὰ ἓναν φαῦλο τρόπο ὑπαρξῆς της καὶ σύμφωνα μὲ τὸ φαινόμενό της μᾶλλον παρὰ μὲ τὸ πῶς ὑπάρχει αὐτὴ καθ' αὐτή. Γι' αὐτὸ τὸν λόγο θὰ ἐπιχειρήσω ἐδῶ νὰ ἐκθέσω τὸ φαινόμενο⁴ ἐπίσταμαι.

Ἐπειδὴ, ὅμως, τοῦτῃ ἡ ἐκθεση ἔχει ἀντικείμενο μόνο τὸ φαινόμενο ἐπίσταμαι, ἡ ἴδια φαίνεται νὰ μὴ εἶναι ἡ ἐλευθερία, κινούμενη στὸ οἶκειο της σχῆμα ἐπιστήμη, παρὰ μπορεῖ νὰ ἐκληφθεῖ ἀπ' αὐτὴ τὴν σκοπιὰ ὡς ὁ δρόμος τῆς φυσικῆς συνείδησης ποὺ εἰσδύει ὡς τὸ ἀληθὲς ἐπίσταμαι· ἢ ὡς ὁ δρόμος τῆς ψυχῆς ποὺ διέρχεται τὴν σειρά τῶν σχηματισμῶν της, ὡς τοὺς προδιαγεγραμμένους γι' αὐτὴν ἀπὸ τὴν φύση της σταθμούς, ὥσπου, ἀποκαθαρμένη, νὰ γίνεи νοῦς, καθὼς μὲ τὴν πλήρη ἐμπειρία τοῦ ἑαυτοῦ της καταλήγει νὰ γνωρίσει τί εἶναι ἡ ἴδια στὸν ἑαυτὸ της.⁵

[56] Ἡ φυσικὴ συνείδηση θ' ἀποδειχθεῖ μόνον ἔννοια τοῦ ἐπίσταμαι, δηλαδὴ μὴ πραγματικὸ ἐπίσταμαι. Ἐφ' ὅσον ὅμως ἄμεσα νομίζει ὅτι εἶναι πολλῶ μᾶλλον τὸ πραγματικὸ ἐπίσταμαι, ὁ δρόμος ἔχει κατ' αὐτὴν ἀρνητικὴ σημασία, καὶ ὅ,τι εἶναι πραγματοποίηση τῆς ἔννοιας ἰσχύει γι' αὐτὴν μᾶλλον ὡς ἀπώλεια τοῦ ἑαυτοῦ της· διότι σ' αὐτὸ τὸν δρόμο χάνει τὴν ἀλήθεια της. Αὐτὸς μπορεῖ συνεπῶς νὰ ἰδωθεῖ ὡς ὁ δρόμος τῆς ἀμφιβολίας ἢ ἀκριβέστερα ὡς ὁ δρόμος τῆς ἀπόγνωσης·⁶ πράγματι σ' αὐτὸ τὸν δρόμο δὲν συμβαίνει ὅ,τι συνήθως ἐννοεῖται ὡς ἀμφιβολία, ὁ κλονισμὸς τῆς τάδε ἢ δεῖνα νομιζομένης ἀλήθειας ποὺ τὸν διαδέχεται ἡ προσήκουσα ἐπανεξαφάνιση τῆς ἀμφιβολίας καὶ ἐπιστροφή στὴν ἀλήθεια ἐκείνη, ὁπότε τὸ θέμα ἐκλαμβάνεται στὸ τέλος ὅπως πρῶτα. Ἀντίθετα ὁ δρόμος εἶναι ἡ συνειδητὴ διάγνωση τῆς

4. Μὲ τὴν δυναμικὴ ἔννοια τῆς μετοχῆς καὶ μὲ διπλὴ σημασία: ἐμφανιζόμενο / κατ' ἐπίφραση.

5. Πρβλ. Πλάτωνος *Παρμενίδης*, 136 ε 1-2: ἀγνωοῦσιν γὰρ οἱ πολλοὶ ὅτι ἄνευ ταύτης τῆς διὰ πάντων διεξόδου τε καὶ πλάνης ἀδύνατον ἐντυχόντα τῷ ἀληθεῖ νοῦν σχεῖν.

6. Zweifel-Verzweiflung. Τὸ ἴδιο παιγνίδι μὲ τίς δύο λέξεις καὶ στὸ α' κεφ., σ. [91/69].

ἀναλήθειας τοῦ φαινομένου ἐπίσταμαι, ποὺ θεωρεῖ ὡς τὸ πραγματικότερο ἐκεῖνο ποὺ στ' ἀλήθεια εἶναι πολλῶ μᾶλλον μόνον ἢ ἀπραγματοποίητη ἔννοια. Αὐτὸς ὁ αὐτεπιτελούμενος σκεπτικισμὸς δὲν εἶναι ἄρα οὔτε αὐτὸ μὲ τὸ ὁποῖο ὁ ἐμβριθὴς ζῆλος γιὰ τὴν ἀλήθεια καὶ τὴν ἐπιστὴμὴ σίγουρα φαντάζεται ὅτι ἔχει ἐτοιμασθεῖ καὶ ἐξοπλισθεῖ γι' αὐτές· δὲν εἶναι ἡ πρόθεση, ἐννοεῖται, στὴν ἐπιστὴμὴ, [73] νὰ μὴν ἀκολουθεῖ κανεὶς τὴν αὐθεντία παραδιδόμενος στὶς σκέψεις ἄλλων, ἀλλὰ νὰ ἐλέγχει τὰ πάντα μόνος του καὶ ν' ἀκολουθεῖ μόνον τὴν δική του πεποίθησιν⁷ ἢ, ἀκόμη καλύτερα, νὰ παράγει τὰ πάντα μόνος του καὶ νὰ λογίζεται μόνον τὸ δικό του ἔργο⁸ ὡς ἀλήθεια. Ἡ σειρὰ τῶν σχηματισμῶν τῆς, ποὺ ἡ συνείδηση διατρέχει σ' αὐτὸ τὸν δρόμο, εἶναι πολλῶ μᾶλλον ἢ διεξοδικὴ ἱστορία τῆς παιδείας τῆς ἴδιας τῆς συνείδησης στὴν ἐπιστὴμὴ. Ἐκείνη ἡ πρόθεση παρασταίνει τὴν παιδεία, μὲ τὸν ἀπλὸ τρόπο τῆς πρόθεσης, ὡς ἄμεσα περατωμένη καὶ τετελεσμένη· ὅμως τοῦτος ὁ δρόμος εἶναι, ἐν ἀντιθέσει πρὸς αὐτὴ τὴν ἀναλήθεια, ἡ ἐνεργῶς πραγματικὴ ἐκτέλεση. Τὸ ν' ἀκολουθεῖ κανεὶς τὴν δική του πεποίθησιν εἶναι σίγουρα προτιμότερο ἀπὸ τὸ νὰ παραδίδεται στὴν αὐθεντία· ἀλλ' ἡ μετατροπὴ τοῦ νομίζω ἐξ αὐθεντίας σ' ἓνα νομίζω ἐξ ἰδίας πεποιθήσεως δὲν ἀλλάζει κατ' ἀνάγκη τὸ νομιζόμενο περιεχόμενο, ὅποτε δὲν μπαίνει ἔτσι κατ' ἀνάγκη ἡ ἀλήθεια στὴν θέση τῆς λάθους. Ἡ ἐπαφιέμενη στὴν αὐθεντία ἄλλων ἢ ἡ ἐξ ἰδίας πεποιθήσεως ἐμμονὴ στὸ σύστημα τῆς δοξασίας καὶ τῆς προκατάληψης διακρίνονται ἢ μία ἀπὸ τὴν ἄλλη μονάχα ἀπὸ τὴν ματαιοδοξία ποὺ ἐνυπάρχει στὸν δεύτερο τρόπο. Ὁ σκεπτικισμὸς ποὺ κατευθύνεται πρὸς ὅλη τὴν ἔκταση τῆς φαινόμενης συνείδησης εἶναι ἀντίθετα τὸ μόνον ποὺ καθιστᾷ τὸν νοῦ ἐπιδέξιο νὰ ἐλέγξει τί εἶναι ἀλήθεια, ἐφ' ὅσον ὁδηγεῖ σὲ ἀπόγνωση γιὰ τὶς λεγόμενες φυσικὲς παραστάσεις, σκέψεις καὶ δοξασίες, ποὺ εἶναι ἀδιάφορο ἂν θὰ τὶς ποῦμε δικές μας ἢ ξένες καὶ ἀπὸ τὶς ὁποῖες συνεχίζει νὰ εἶναι γεμάτη καὶ νὰ ἐπηρεάζεται

7. Βλ. σ. [469/344] τὴν παραγωγὴ αὐτοῦ τοῦ σχήματος τῆς ἠθικῆς συνείδησης.

8. Tat. Ἄλλου: ἐνέργημα ἢ δράση.

ἢ συνείδηση ποὺ προβαίνει κατ' εὐθείαν στὸν ἔλεγχον, ὄντας ὡς ἐκ τούτου στὴν πραγματικότητα ἀνίκητη γιὰ ὅ, τι θέλει νὰ ἐπιχειρήσει.⁹

Ἡ πληρότητα τῶν μορφῶν τῆς μὴ πραγματικῆς συνείδησης θὰ προκύψει ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν ἀναγκαιότητα τῆς προόδου καὶ τῆς συνοχῆς. [57] Γιὰ νὰ γίνῃ αὐτὸ κατανοητό, μπορεῖ νὰ παρατηρηθεῖ γενικὰ ἐκ προοιμίου ὅτι ἡ ἔκθεση τῆς μὴ ἀληθινῆς συνείδησης ὡς πρὸς τὴν ἀναλήθειά της δὲν εἶναι μία μόνο καὶ μόνο ἀρνητικὴ κίνηση. Μία τέτοια μονόπλευρη ἄποψη ἔχει γενικὰ ἡ φυσικὴ συνείδηση γιὰ δαύτην· καὶ μία ἐπίγνωση ποὺ ἀναδεικνύει ὡς οὐσία της τὴν ἐν λόγῳ μονομέρεια [74] εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ σχήματα τῆς ἀτελοῦς συνείδησης, ποὺ ἐντάσσεται στὴν ἴδια τὴν πορεία τοῦ δρόμου καὶ θὰ προκύψει ἐκεῖ. Εἶναι ἀκριβῶς ὁ σκεπτικισμὸς, ὁ ὁποῖος βλέπει πάντα στὸ ἀποτέλεσμα μόνον τὸ καθαρὸ μὴδὲν καὶ κάμνει ἀφαίρεση ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι τοῦτο τὸ μὴδὲν εἶναι συγκεκριμένα τὸ μὴδὲν ἐκείνου, τοῦ ὁποῖου εἶναι ἀποτέλεσμα. Ἀλλὰ μόνον τὸ μὴδὲν ποὺ ἐκλαμβάνεται ὡς τὸ μὴδὲν αὐτοῦ ἀπὸ τὸ ὁποῖο προέρχεται εἶναι ὄντως τὸ ἀληθινὸ ἀποτέλεσμα· εἶναι ἔτσι κάτι ὁρισμένο κι ἔχει ἓνα περιεχόμενο. Ὁ σκεπτικισμὸς ποὺ τερματίζει στὴν ἀφαίρεση τοῦ μὴδενὸς ἢ τοῦ κενοῦ δὲν μπορεῖ νὰ προχωρήσει πέραν αὐτῆς, θὰ περιμένει μὴν τοῦ προκύψει τίποτε νέο καὶ τί θάνα αὐτό, γιὰ νὰ τὸ ρίξει στὴν ἴδια κενὴ ἄβυσσο. Ἀπαξ κι ἀντιληφθοῦμε τὸ ἀποτέλεσμα, ἀντίθετα, ὅπως εἶναι στ' ἀλήθεια, ὡς ὁρισμένη ἄρνηση, μία νέα μορφή ἔχει ἄμεσα ἀνακύψει κι ἔχει συντελεσθεῖ ἐντὸς ἄρνησης ἢ μετάβαση, ὅποτε ἡ πρόοδος διὰ τῆς πλήρους σειρᾶς τῶν σχημάτων προκύπτει ἀφ' ἑαυτῆς.

Ὅμως ὁ στόχος διαγράφεται γιὰ τὸ ἐπίσταμαι τὸ ἴδιο ἀναγκαῖα ὅσο ἡ σειρὰ τῆς προόδου· εἶναι ἐκεῖ ὅπου αὐτὸ δὲν ἔχει πλέον ἀνάγκη νὰ βγεῖ ἀπὸ τὸν ἑαυτό του, ὅπου βρῖσκει τὸν ἑαυτό του, ἢ ἔννοια ἀντιστοιχεῖ στὸ ἀντικείμενο καὶ τὸ ἀντικείμενο στὴν ἔννοια. Ἄρα ἡ πρόοδος πρὸς αὐτὸ τὸν στό-

9. Αὐτὸ τὸ σκεπτικὸ σημαίνει εἰδικὰ ὅτι ἡ «καλὴ ψυχὴ» δὲν μπορεῖ ἀπλῶς νὰ ἐπικρίνει τὸ κακό, ἀλλὰ πρέπει ν' ἀναλάβει δράση ἐναντίον του (σ. [487/357]), ὅποτε γίνεται ἡ «ἀπόλυτη ἐπίγνωση» (σ. [580/425-426]), ἢ ὑπέρβαση ὅλων τῶν συνειδησιακῶν προκαταλήψεων.

χο εἶναι καὶ ἀκατάπαυστη, καὶ δὲν βρίσκεται ἱκανοποίηση σὲ κανέναν προγενέστερο σταθμό. "Ὅ,τι εἶναι περιορισμένο σὲ μία φυσικὴ ζωὴ ἀδυνατεῖ νὰ βγεῖ ἀφ' ἑαυτοῦ ἀπὸ τὴν ἄμεση ὑπαρξή του· ἀλλὰ κάτι ἄλλο τὸ βγάζει ἀπὸ αὐτήν, καὶ τούτη ἡ ἔξωσι εἶναι ὁ θάνατός του. Ἡ συνείδηση, ὅμως, εἶναι κατὰ τὸν ἑαυτὸ της ἡ ἔννοιά της, ὁπότε ἡ ἴδια εἶναι ἄμεσα ἡ ὑπερ- βαση τοῦ περιορισμένου καὶ -ἀφοῦ αὐτὸ τὸ περιορισμένο τῆς ἀνήκει- τοῦ ἑαυτοῦ της· μὲ τὸ καθέκαστον τίθεται συνά- μα γι' αὐτήν τὸ ἐπέκεινα, ἔστω μόνον, ὅπως στὴν χωρικὴ ἐποπτεία, δίπλα στὸ περιορισμένο. "Αρα ἡ συνείδηση ὑπομέ- νει αὐτὴ τὴν βία, ὅτι τῆς χαλᾷ ἡ περιορισμένη ἱκανοποίηση, ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ της. Αἰσθανόμενη αὐτὴ τὴν βία, ἡ ἀγωνία ἐνδέχεται βέβαια [75] νὰ ὑποχωρεῖ ἐμπρὸς στὴν ἀλήθεια¹⁰ καὶ νὰ πασχίζει νὰ διατηρήσει γιὰ λόγου της ὅ,τι ἀπειλεῖ νὰ χαθεῖ. Ἀλλὰ δὲν μπορεῖ νὰ ἡσυχάσει, εἴτε θέλει νὰ μείνει στὴν ἀδράνεια χωρὶς σκέψεις -ἡ σκέψη ταράζει τὴν ἀσκεψία, ἡ ἀνησυχία της ἐνοχλεῖ τὴν ἀδράνεια-, εἴτε παγιωθεῖ ὡς συν- αισθηματισμός, αὐτὸς ποὺ βεβαιώνει ὅτι βρίσκει τὰ πάντα καλὰ στὸ εἶδος τους.¹¹ ἡ βεβαίωση αὐτὴ ὑπομένει κι αὐτὴ βία ἀπὸ τὸν λόγο, ποὺ βρίσκει ὅτι κάτι δὲν εἶναι καλὸ ἀκριβῶς ἐπειδὴ εἶναι ἓνα εἶδος. "Ἡ ὁ φόβος τῆς ἀλήθειας ἐνδέχεται [58] νὰ κρύβεται ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ του καὶ ἀπὸ τοὺς ἄλλους ὑπὸ τὴν ἐπίφασιν, ὅτι ἀκριβῶς ὁ διακαὴς ζῆλος γιὰ τὴν ἴδια τὴν ἀλήθεια εἶναι δῆθεν ποὺ τὸν κάμνει νὰ δυσκολεύεται τό- σο πολύ, μάλιστα ν' ἀδυνατεῖ νὰ ἀνεύρει μιὰν ἄλλή ἀλήθεια ἀπὸ τὴν μοναδική της ματαιοδοξίας τοῦ νᾶσαι πάντα ἐξυ- πνότερος ἀπὸ ὅποιονδήποτε σκέψεις ἔχεις ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ σου ἢ ἀπὸ ἄλλους· αὐτὴ ἡ ματαιοδοξία, ποῦχει τὴν ἱκανότη- τα (sich versteht) νὰ καθιστᾷ κάθε ἀλήθεια μάταιη, νὰ ἐπι- στρέφει ἀπὸ αὐτὴν στὸν ἑαυτὸ της, κι ἀρέσκεται σ' αὐτὴ τὴν δική της διανοητικὴ ἱκανότητα (Verstand) ποὺ πάντα ξέρεи νὰ διαλύει τίς ἐκάστοτε σκέψεις καὶ νὰ βρίσκει μόνον τὸ ξερό

10. Ἀλλή ἀνάγνωσις: «ἡ ἀγωνία ἐμπρὸς στὴν ἀλήθεια ἐνδέχεται βέ- βαια νὰ ὑποχωρήσει».

11. Πρὸβλ. τὴν φράση τοῦ Γκαίτε: «Κάθε τι τὸ τέλει στὸ εἶδος του πρέπει νὰ ὑπερβεῖ τὸ εἶδος του: Νᾶβγει, πρέπει νὰ γίνῃ κάτι ἄλλο, ἀσύγ- χριτο» (Goethe, *Wahlverwandschaften*, 1809, Swan, Kehl 1993, σ. 216).

ἐγὼ ἀντὶ τοῦ ὅποιου περιεχομένου, εἶναι μία ἱκανοποίηση ποὺ πρέπει ν' ἀφεθεῖ στὸν ἑαυτὸ της· γιὰτὶ ἀποφεύγει τὸ κα- θόλου καὶ ἀναζητεῖ μόνον τὸ ὑπάρχειν καθ' ἑαυτό.¹²

"Ὅπως προκαταβολικὰ καὶ γενικὰ εἶπαμε τὰ παραπάνω γιὰ τὸν τρόπο καὶ τὴν ἀναγκαιότητα τῆς προόδου, ἴσως εἶναι χρήσιμο νὰ ὑπενθυμίσουμε κάτι καὶ γιὰ τὴν μέθοδο τῆς ἐκτέ- λεσης. Ἡ ἔκθεσις, παραστημένη ὡς μία ἀναφορὰ τῆς ἐπιστή- μης πρὸς τὸ φαινόμενο ἐπίσταμαι καὶ ὡς ἔρευνα καὶ ἔλεγχος τῆς πραγματικότητος τοῦ γνωρίζειν, φαίνεται νὰ μὴ δύναται νὰ λάβει χώρα δίχως μία κάποια προϋπόθεσις, ἡ ὁποία θὰ ὑπόκειται ὡς κριτήριον. Γιατὶ ὁ ἔλεγχος συνίσταται στὴν ἐφαρ- μογὴ ἐνὸς ἐξ ὑποθέσεως κριτηρίου, καὶ τὸ ἂν αὐτὸ ποὺ ἐλέγ- χουμε προκύπτει ἴσο ἢ ἄνισο μὲ τὸ κριτήριον ἀποφασίζει γιὰ τὸ ἂν εἶναι ὀρθὸ ἢ ὄχι· τὸ δὲ ἐν γένει κριτήριον, καὶ ἐξ ἴσου ἡ ἐπιστήμη, ἂν ἦταν αὐτὴ τὸ κριτήριον, ὑποτίθεται ἔτσι ὅτι εἶναι ἡ οὐσία ἢ τὸ αὐτὸ τοῦτον. Ὅμως ἐδῶ, ὅπου ἡ ἐπιστήμη πρω- τοπροκύπτει, οὔτε [76] ἡ ἴδια οὔτε ὅτιδήποτε ἄλλο ἔχει δι- καιολογηθεῖ ὡς ἡ οὐσία ἢ ὡς τὸ αὐτὸ τοῦτον· καὶ χωρὶς κάτι τέτοιο κανένας ἔλεγχος δὲν φαίνεται νὰ μπορεῖ νὰ λάβει χώρα.

Θὰ ἀποσαφηνισθοῦν αὐτὴ ἡ ἀντίφασιν καὶ ἡ ἀπάλειψή της ἂν ὑπενθυμίσουμε πρῶτα τοὺς ἀφηρημένους προσδιορι- σμούς τοῦ ἐπίσταμαι καὶ τῆς ἀλήθειας, ὅπως ἀπαντοῦν στὴν συνείδηση. Πράγματι αὐτὴ διακρίνει κάτι ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ της, πρὸς τὸ ὁποῖο συνάμα σχετίζεται· ἢ, ὅπως ἐκφράζεται αὐτό, κάτι ὑπάρχει κατ' αὐτήν· κι ἡ ὁρισμένη πλευρὰ αὐτοῦ τοῦ σχετισμοῦ, δηλαδὴ τοῦ εἶναι τινὸς κατὰ μία συνείδηση, εἶναι τὸ ἐπίσταμαι. Ἀπὸ αὐτὸ τὸ ὑπάρχω πρὸς ἕτερον διακρίνου- με ὅμως τὸ ὑπάρχω αὐτὸ τοῦτο· τὸ σχετιζόμενο μὲ τὸ ἐπί- σταμαι διακρίνεται συνάμα ἀπ' αὐτὸ καὶ τίθεται ὡς ὑπάρχον καὶ ἔξω ἀπὸ αὐτὴ τὴν σχέσιν· ἡ πλευρὰ τοῦ ἐν λόγῳ αὐτοῦ τούτου λέγεται ἀλήθεια. Τὸ τί ὑπάρχει ὄντως σ' αὐτοὺς τοὺς προσδιορισμούς δὲν μᾶς ἀφορᾷ περαιτέρω ἐδῶ· γιὰτὶ, δε- δομένου ὅτι ἀντικείμενό μας εἶναι τὸ φαινόμενο ἐπίσταμαι, ἐκλαμβάνουμε καὶ τοὺς προσδιορισμούς του πρῶτα ὅπως

12. Δηλ. τὴν αὐτοδυνειδησίαν, τὸ ἐγώ· Δὲν ἐνδιαφέρεται γιὰ ἔννοιες ἀλλὰ γιὰ τὸν ἑαυτὸ της.

προσφέρονται άμεσα· και όντως έτσι προσφέρονται όπως τούς συλλάβαμε.

Όταν έρευνούμε δέ την αλήθεια του επίσταμαι, φαίνεται να έρευνούμε τί είναι τὸ ἴδιο αὐτὸ τοῦτο. Μόνο πού σ' αὐτὴ τὴν έρευνα αὐτὸ εἶναι δικό μας ἀντικείμενο, εἶναι κατ' ἐμᾶς· ὁπότε ὁποιο αὐτὸ τοῦτον του τυχὸν προκύψει θὰ εἶναι μᾶλλον τὸ εἶναι του κατ' ἐμᾶς· ὅ,τι τυχὸν ἰσχυρισθοῦμε ὅτι εἶναι ἡ οὐσία του θὰ εἶναι μᾶλλον ὄχι ἢ [59] αλήθεια του ἀλλὰ μόνον ἡ δική μας ἐπίγνωση αὐτοῦ. Ἡ οὐσία ἢ τὸ κριτήριο θὰ ἐμπίπτει σὲ μᾶς, ἐκεῖνο δὲ πού θὰ ὀφείλε νὰ συγκριθεῖ μ' αὐτό, καὶ γιὰ τὸ ὁποῖο θὰ ὀφείλε νὰ ληφθεῖ μία ἀπόφαση μ' αὐτὴ τὴν σύγκριση, δὲν πρέπει κατ' ἀνάγκη νὰ τὸ ἀναγνωρίσει.

Ἀλλὰ ἡ φύση τοῦ ἀντικειμένου πού μελετοῦμε μᾶς ἀπαλλάσσει ἀπὸ τὸν χωρισμὸ ἢ τὴν ἐπίφαση χωρισμοῦ καὶ προϋπόθεσης αὐτῇ. Ἡ συνείδηση διαθέτει στὸν ἑαυτὸ της τὸ κριτήριό της κι ἄρα ἡ έρευνα θάναί μία σύγκρισή της μὲ τὸν ἑαυτὸ της· γιατί ἡ διάκριση πού μόλις κάμαμε ἐμπίπτει σ' αὐτὴν. Κάτι μέσα της εἶναι [77] κατὰ ἓνα ἄλλο, ἥτοι ἐνέχει γενικὰ τὸν καθορισμὸ τῆς στιγμῆς τοῦ ἐπίσταμαι· συνάμα τὸ ἄλλο δὲν ὑπάρχει γι' αὐτὴν μόνον κατ' αὐτὴν ἀλλὰ καὶ ἐκτὸς αὐτῆς τῆς σχέσης, ἥτοι αὐτὸ τοῦτο· ἡ στιγμή τῆς ἀλήθειας. Αὐτὸ πού ἡ συνείδηση δηλώνει μέσα της ὡς τὸ αὐτὸ τοῦτο ἢ τὸ ἀληθές μᾶς δίνει λοιπὸν τὸ θεσπισμένο ἀπὸ τὴν ἴδια κριτήριο ἀξιολόγησης τοῦ ἐπίσταμαί της. "Αν πούμε τὸ ἐπίσταμαι ἔννοια, τὴν δὲ οὐσία ἢ τὸ ἀληθές ὃν ἢ ἀντικείμενο, ὁ ἔλεγχος θὰ συνίσταται στὸ νὰ κοιτάξουμε ἂν ἡ ἔννοια ἀντιστοιχεῖ στὸ ἀντικείμενο. "Αν ὅμως λέμε τὴν οὐσία ἢ τὸ αὐτὸ τοῦτο τοῦ ἀντικειμένου ἔννοια κι ὡς ἀντικείμενο ἐννοοῦμε ἀντίθετα τὸ ἀντικείμενο ὡς ἀντικείμενο, ἀκριβῶς έτσι ὅπως εἶναι κατὰ ἓνα ἄλλο, ὁ ἔλεγχος θὰ συνίσταται στὸ νὰ κοιτάξουμε ἂν τὸ ἀντικείμενο ἀντιστοιχεῖ στὴν ἔννοιά του.¹³ Βλέπουμε σαφῶς ὅτι τὰ δύο εἶναι τὸ ἴδιο· τὸ οὐσιαστικὸ ὅμως εἶναι νὰ συγκρατήσουμε καθ' ὅλη τὴν έρευνα ὅτι αὐτές οἱ δύο στιγμές, ἔννοια καὶ ἀντικείμενο, τὸ νᾶναι κάτι κατ' ἄλλο καὶ αὐτὸ τὸ ἴδιο, ἐμπίπτουν στὸ ἴδιο τὸ ἐπίσταμαι πού διε-

ρευνοῦμε, ὁπότε δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ εἰσάγουμε κριτήρια καὶ νὰ ἐφαρμόζουμε δικές μας ἐμπνεύσεις καὶ σκέψεις στὴν μελέτη· ἐπειδὴ αὐτὰ τὰ παραμερίζουμε κατορθώνουμε νὰ θεωροῦμε τὸ θέμα ὅπως εἶναι αὐτὸ καθ' ἑαυτόν.

Όμως μιὰ δική μας προσθήκη δὲν περιττεύει μόνον ἀπὸ τὴν ἄποψη ὅτι ἔννοια καὶ ἀντικείμενο, τὸ κριτήριο καὶ τὸ ἐλεγκτέο, ὑπάρχουν στὴν συνείδηση τὴν ἴδια, ἀπαλλασσόμαστε καὶ ἀπὸ τὸν κόπο τῆς σύγκρισης τῶν δύο καὶ τοῦ κυριολεκτικοῦ ἐλέγχου,¹⁴ ὁπότε, ἀφοῦ ἡ συνείδηση ἐλέγχει ἡ ἴδια τὸν ἑαυτὸ της, δὲν μᾶς μένει παρὰ τὸ καθαρὸ κοιτάζω¹⁵ καὶ ἀπὸ τούτῃ ἐδῶ τὴν ἄποψη. Γιατὶ ἡ συνείδηση εἶναι, ἀφ' ἑνός, συνείδηση τοῦ ἀντικειμένου, ἀφ' ἑτέρου, συνείδηση τοῦ ἑαυτοῦ της· συνείδηση τοῦ τί εἶναι γι' αὐτὴν τὸ ἀληθές καὶ συνείδηση τῆς ἐπίγνωσής της αὐτοῦ. Ἀφοῦ [78] τὰ δύο ὑπάρχουν κατὰ τὴν ἴδια, σύγκρισή τους εἶναι ἡ συνείδηση ἡ ἴδια· προκύπτει κατὰ τὴν ἴδια ἂν ἡ ἐπίγνωσή της τοῦ ἀντικειμένου τοῦ ἀντιστοιχεῖ ἢ ὄχι. Τὸ ἀντικείμενο φαίνεται βέβαια νὰ ὑπάρχει κατ' αὐτὴν μόνον ὅπως τὸ ξέρεῖ· φαίνεται σὰν νὰ μὴ μπορεῖ νὰ ἐξιχνιάσει πῶς εἶναι ὄχι κατὰ τὴν ἴδια ἀλλὰ αὐτὸ τοῦτο, ἄρα μήτε νὰ ἐλέγξει ἐπάνω του τὴν ἐπίγνωσή της. Μόνο πού ἀκριβῶς ἐφ' ὅσον ἔχει καθόλου ἐπίγνωση ἐνός ἀντικειμένου, ἥδη ὑπάρχει ἡ διαφορὰ ὅτι γι' αὐτὴν ἓνα [60] εἶναι τὸ αὐτὸ τοῦτο, ἄλλη δὲ στιγμή ἢ ἐπίγνωση, δηλαδὴ τὸ εἶναι τοῦ ἀντικειμένου κατὰ τὴν συνείδηση. Σ' αὐτὸ τὸν ὑπάρχοντα διαφορισμὸ στηρίζεται ὁ ἔλεγχος. "Αν αὐτὰ δὲν ἀντιστοιχοῦν ὅταν τὰ συγκρίνει, ἡ συνείδηση φαίνεται νὰ πρέπει ν' ἀλλάξει τὸ ἐπίσταμαί της, γιὰ νὰ τὸ προσαρμόσει στὸ ἀντικείμενο· ὅμως κατὰ τὴν ἀλλαγὴ τοῦ ἐπίσταμαι ἀλλάζει γι' αὐτὴν, στὴν πραγματικότητα, καὶ τὸ ἴδιο τὸ ἀντικείμενο, καθὼς τὸ ὑπάρχον ἐπίσταμαι ἦταν οὐσιαστικὰ μία ἐπίγνωση τοῦ ἀντικειμένου· μαζὶ μὲ τὸ ἐπίσταμαι γίνεται κι αὐτὸ ἄλλο, διότι ἀνῆκε οὐσιαστικὰ σ' αὐτὸ ἐδῶ τὸ ἐπίσταμαι. Προκύπτει συνεπῶς γιὰ τὴν συνείδηση ὅτι ἐκεῖνο πού γι' αὐτὴν ἦταν πρὶν τὸ αὐτὸ τοῦτο δὲν εἶναι αὐτὸ τοῦτο, ὅτι ἦταν αὐτὸ τοῦτο μόνον ΚΑΤ'

13. Πρβλ. σ. [137/103], [292/214], [301-302/221].

14. Ἄλλη ἀνάγνωση: «καὶ ἀπὸ τὸν κυριολεκτικὸ ἐλεγχον».

15. Zusehen. Βλ. σ. [588/431]: «φαινομενικὴ ἀπραγία».

ΑΥΤΗΝ. Ἄρα ἐφ' ὅσον, ἐξετάζοντας τὸ ἀντικείμενό της, ἡ συνείδηση δὲν βρίσκει τὴν ἐπίγνωσίν της νὰ τοῦ ἀντιστοιχεῖ, οὔτε καὶ τὸ ἴδιο τὸ ἀντικείμενο ἀντέχει· δηλαδὴ τὸ κριτήριον τοῦ ἐλέγχου ἀλλάζει ὅταν ὑποκύπτει στὸν ἔλεγχο ἐκεῖνο τοῦ ὁποίου ὀφείλε νὰ εἶναι κριτήριον· καὶ ὁ ἔλεγχος δὲν εἶναι μόνον ἔλεγχος τοῦ ἐπίσταμαι ἀλλὰ καὶ τοῦ κριτηρίου του.

Αὐτὴ ἡ διαλεκτικὴ κίνησις ποὺ ἡ συνείδησις ἐπιβάλλει ἡ ἴδια στὸν ἑαυτὸ της, τόσο στὸ ἐπίσταμαι ὅσο καὶ στὸ ἀντικείμενό της, στὸν βαθμὸ ποὺ ἀπὸ αὐτὴν τῆς προκύπτει τὸ νέο ἀληθὲς ἀντικείμενο, εἶναι κατὰ κυριολεξίαν ἡ λεγόμενη ἐμπειρία. Σὲ σχέση μ' αὐτὸ πρέπει νὰ τονισθεῖ ἀκριβέστερα ἀκόμη, στὴν μόλις ἀναφερθεῖσα διαδρομὴ, μία στιγμὴ ποὺ θὰ ρίξει ἓνα νέο, ἀπλετο φῶς στὴν ἐπιστημονικὴ ὄψιν τῆς παρακάτω ἔκθεσης. Ἡ συνείδησις ἔχει ἐπίγνωσις κάτινος, αὐτὸ τὸ ἀντικείμενο εἶναι ἡ οὐσία ἢ τὸ αὐτὸ τοῦτο· εἶναι [79] ὅμως καὶ κατὰ τὴν συνείδησιν τὸ αὐτὸ τοῦτο· ὁπότε εἰσάγεται ἡ ἀμφισβησία αὐτοῦ τοῦ ἀληθοῦς. Βλέπουμε ὅτι ἡ συνείδησις ἔχει τώρα δύο ἀντικείμενα, ἓνα εἶναι τὸ πρῶτο αὐτὸ τοῦτο, τὸ δεύτερο ἡ ὑπαρξὴ τοῦ αὐτοῦ τούτου κατ' αὐτὴν. Τὸ τελευταῖο φαίνεται ἀρχικὰ νᾶναι μόνον ἡ ἀνάκλαση τῆς συνείδησης στὸν ἑαυτὸ της, ἡ παράστασις ὅχι ἐνὸς ἀντικειμένου ἀλλὰ μόνο τῆς ἐπίγνωσίν της τοῦ πρώτου ἐκείνου. Μόνο ποὺ ἔτσι, ὅπως δείξαμε πρὶν, ἀλλάζει γι' αὐτὴν τὸ πρῶτο ἀντικείμενο· παύει νᾶναι τὸ αὐτὸ τοῦτον καὶ γίνεται γι' αὐτὴν ἓνα ἀντικείμενο ποὺ μόνο κατ' αὐτὴν εἶναι τὸ αὐτὸ τοῦτον· ὁπότε ὅμως αὐτό: ἡ ὑπαρξὴ ἐκείνου τοῦ αὐτοῦ τούτου κατ' αὐτὴν, εἶναι τὸ ἀληθές, ἀλλ' αὐτὸ σημαίνει πῶς τοῦτο εἶναι ἡ οὐσία, τὸ ἀντικείμενό της. Τὸ νέο αὐτὸ ἀντικείμενο ἐνέχει τὴν μηδαμινότητα τοῦ πρώτου, εἶναι ἡ ἐμπειρία ποὺ ἀποκτήθηκε σχετικὰ μ' αὐτό.

Σ' αὐτὴ τὴν ἔκθεσις τῆς διαδρομῆς τῆς ἐμπειρίας ὑπάρχει μία στιγμὴ λόγῳ τῆς ὁποίας φαίνεται νὰ μὴν ἀντιστοιχεῖ σ' ὅ,τι εἴθισται νὰ ἐννοοῦμε ὡς ἐμπειρία. Ὅντως, ἡ μετάβασις ἀπὸ τὸ πρῶτο ἀντικείμενο καὶ τὴν ἐπίγνωσίν του στὸ ἄλλο ἀντικείμενο, στὸ ὁποῖο λέει κανεὶς πῶς ἔγινε ἡ ἐμπειρία, περιγράφηκε ἔτσι ὥστε ἡ ἐπίγνωσις τοῦ πρώτου ἀντικειμένου, δηλαδὴ τὸ κατὰ τὴν συνείδησιν τοῦ πρώτου αὐτοῦ τούτου,

ὑποτίθεται ὅτι γίνεται τὸ ἴδιο τὸ δεύτερο ἀντικείμενο. Συνήθως φαίνεται, ἀντίθετα, ν' ἀποκτοῦμε ἐμπειρίαν τῆς [61] ἀναλήθειας μιᾶς πρώτης ἐννοίας μας ἐπάνω σ' ἓνα ἄλλο ἀντικείμενο, ποὺ τὸ βρίσκουμε αἴφνης κατὰ τύχην κι ἐξωτερικά, ὁπότε ἐμπίπτει γενικὰ σὲ μᾶς μόνον ἡ καθαρὴ πρόσληψις τοῦ αὐτοῦ καθαυτοῦ ὄντος. Ἐνῶ κατὰ τὴν παραπάνω ἀποψη τὸ νέο ἀντικείμενο ἐμφανίζεται ὡς γινόμενο, προὶόν μεταστροφῆς τῆς συνείδησης τῆς ἴδιας. Αὐτὴ ἡ θεώρησις τοῦ θέματος εἶναι ἡ προσθήκη μας, διὰ τῆς ὁποίας ἡ σειρὰ τῶν ἐμπειριῶν τῆς συνείδησης ἀναδεικνύεται σὲ ἐπιστημονικὴ πορεία καὶ ἡ ὁποία δὲν ὑπάρχει κατὰ τὴν συνείδησιν ποὺ ἐξετάζουμε.¹⁶ Αὐτὸ εἶναι ὅμως στὴν πράξιν ἡ ἴδια πάλι περίστασις γιὰ τὴν ὁποία ἔγινε λόγος ἤδη παραπάνω σχετικὰ μὲ τὴν ἀναφορὰ τῆς παρούσας ἔκθεσης μὲ τὸν σκεπτικισμό, ὅτι δηλαδὴ τὸ ἐκάστοτε ἀποτέλεσμα [80] ποὺ προκύπτει σὲ μία μὴ ἀληθινὴ ἐπίγνωσις δὲν ἐπιτρέπεται νὰ καταλήγει στὸ κενὸ μηδέν, ἀλλὰ πρέπει νὰ προσλαμβάνεται κατ' ἀνάγκην ὡς μηδέν ἐκείνου, τοῦ ὁποίου εἶναι ἀποτέλεσμα· ἓνα ἀποτέλεσμα ποὺ περιέχει ὅ,τι ἀληθινὸ ἔχει στὸν ἑαυτὸ της ἡ προγενέστερη ἐπίγνωσις. Ἐδῶ τοῦτο παρουσιάζεται ὡς τὸ ὅτι, ἐφ' ὅσον αὐτὸ ποὺ ἐμφανιζόταν πρῶτα ὡς τὸ ἀντικείμενο ὑποβιβάζεται γιὰ τὴν συνείδησιν σὲ ἐπίγνωσις περὶ αὐτοῦ, καὶ τὸ αὐτὸ τοῦτο γίνεται μιὰ κατὰ τὴν συνείδησιν ὑπαρξὴ τοῦ αὐτοῦ τούτου, αὐτὸ εἶναι τὸ νέο ἀντικείμενο, μαζὶ μὲ τὸ ὁποῖο ἀναδύεται καὶ ἓνα νέο σχῆμα τῆς συνείδησης, γιὰ τὸ ὁποῖο ἡ οὐσία εἶναι κάτι ἄλλο ἀπ' ὅ,τι γιὰ τὸ προγενέστερο. Αὐτὴ ἡ περίστασις ποὺ διέπει ὅλη τὴν ἀκολουθία τῶν σχημάτων τῆς συνείδησης ὡς πρὸς τὴν ἀναγκαιότητά της. Μόνον αὐτὴ ἡ ἴδια ἡ ἀναγκαιότητα, ἡ γένεσις τοῦ νέου ἀντικειμένου ποὺ προσφέρεται στὴν συνείδησιν χωρὶς αὐτὴ νὰ ξέρει πῶς τῆς συνέβη, εἶναι αὐτὸ ποὺ κατ' ἐμᾶς διαδραματίζεται οἷον ἐπίσῳ ἀπὸ τὴν πλάτῃ της. Ἐτσι μπαίνει στὴν κίνησιν τῆς μία στιγμὴ τοῦ τί ὑπάρχει αὐτὸ τοῦτο ἢ κατ' ἐμᾶς, ποὺ

16. Βλ. σ. [582/427]: Ἡ προσθήκη μας εἶναι νὰ βάζουμε μαζὶ τίς στιγμὲς (ποὺ εἶναι σκόρπιες κατὰ τὴν παράστασις) καὶ νὰ ἐμμένουμε στὴν μορφή τῆς ἐννοίας (νὰ ἀρνούμαστε τὴν παράστασις ποὺ μετατρέπει τὴν ἐννοία σὲ ἀντικείμενο θρησκευτικῆς πίστεως).

δὲν ἐκτίθεται πρὸς τὴν ἐμπλεκόμενη στὴν ἴδια τὴν ἐμπειρία συνείδηση· τὸ περιεχόμενο αὐτοῦ ποὺ ἀνακύπτει γιὰ μᾶς ὑπάρχει ὅμως κατ' αὐτὴν, ἐκεῖνο ποὺ συλλαμβάνουμε ἐμεῖς εἶναι μόνον τὸ τυπικὸ τοῦ ἢ ἡ ἀμιγῆς γένεσός του· κατ' αὐτὴν τὸ γινόμενο αὐτὸ ὑπάρχει μόνον ὡς ἀντικείμενο, κατ' ἐμᾶς ὑπάρχει συνάμα ὡς κίνηση καὶ γίγνεσθαι.

Χάρη σ' αὐτὴ τὴν ἀναγκαιότητα ἡ ὁδὸς πρὸς τὴν ἐπιστήμη εἶναι ἤδη ἐπιστήμη ἢ ἴδια, κι ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενό της ἄρα ἐπιστήμη τῆς ἐμπειρίας τῆς συνείδησης.

Κατὰ τὴν ἐννοιά της, ἡ ἐμπειρία ποὺ ἀποκτᾶ ἡ συνείδηση σχετικὰ μὲ τὸν ἑαυτὸ της δὲν μπορεῖ νὰ περιλαμβάνει τίποτε λιγότερο ἀπ' ὅλο τὸ σύστημά της, ὅλη τὴν ἐπικράτεια τῆς ἀλήθειας τοῦ νοῦ, ἔτσι ὥστε οἱ στιγμὲς τῆς τελευταίας ἐκτίθενται μὲ τὸν ιδιαίτερο καθορισμὸ ὅτι δὲν εἶναι ἀφηρημένες, καθαρὲς στιγμὲς, ἀλλὰ ὑπάρχουν ἔτσι ὅπως ὑπάρχουν κατὰ τὴν συνείδηση ἢ ὅπως αὐτὴ ἡ ἴδια ἀναδύεται στὴν σχέση της πρὸς αὐτές, ὁπότε οἱ στιγμὲς τοῦ ὅλου εἶναι σχήματα τῆς συνείδησης. Αὐτοπροωθούμενη πρὸς τὴν ἀληθὴ ὑπαρξή της (Existenz), [81] ἡ συνείδηση θὰ φθάσει [62] σ' ἓνα σημεῖο, ὅπου ἀπεκδύεται τῆς ἐπίφρασης ὅτι πάσχει ἀπὸ κάτι ξένο ποὺ ὑπάρχει μόνον κατ' αὐτὴν καὶ ὡς ἄλλο, δηλαδὴ ὅπου τὸ φαινόμενο γίνεται ὅμοιο μὲ τὴν οὐσία, κι ἔτσι ἡ ἐκθεσὴ της συμπίπτει μ' αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ σημεῖο τῆς κυρίως ἐπιστήμης τοῦ νοῦ· καὶ τελικὰ, ἐφ' ὅσον συλλαμβάνει ἡ ἴδια τούτῃ τὴν οὐσία της, θὰ ὑποδείξει τὴν φύση τῆς ἴδιας τῆς ἀπόλυτης ἐπίγνωσης.

A Συνείδηση

I 'Η κατ' αἴσθησι βεβαιότητα ἢ τὸ τόδε τι¹ καὶ τὸ δοκεῖν²

[82/63] Ἡ ΕΠΙΓΝΩΣΗ ΠΟΥ ΕΙΝΑΙ πρῶτα ἢ ἄμεσα ἀντικείμενό μας, δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ἄλλη ἀπὸ ἐκεῖνη ποὺ ἡ ἴδια εἶναι ἄμεσο ἐπίσταμαι, ἐπίγνωση τοῦ ἄμεσου ἢ ὄντος. Ἐχουμε νὰ φερθοῦμε τὸ ἴδιο ἄμεσα ἢ δεκτικά, ἄρα νὰ μὴν ἀλλάξουμε τίποτε σ' αὐτὴν ὅπως προσφέρεται, κρατώντας τὸ ἐννοεῖν μακριὰ ἀπὸ τὴν πρόσληψη.

Τὸ συγκεκριμένο περιεχόμενο τῆς κατ' αἴσθησι βεβαιότητας τὴν ἐμφανίζει ἄμεσα ὡς τὴν πλουσιότερη γνώση, καὶ μάλιστα ὡς μία γνώση ἁπλοῦς πλούτου, ποὺ δὲν τοῦ βρίσκει κανένα ὄριο οὔτε ὅταν πορευόμαστε πρὸς τὰ ἔξω στὸν χῶρο καὶ τὸν χρόνον ὅπου ἐκτείνεται – οὔτε ὅταν παίρνουμε ἓνα τμῆμα ἀπὸ αὐτὸ τὸ πλήρες καὶ διαιρώντας το πορευόμαστε πρὸς τὰ μέσα ἐντός του. Ἐμφανίζεται ἄλλωστε ὡς ἡ ἀληθέστερη· γιὰτὶ δὲν ἔχει παρατήρησι ἀκόμα τίποτε ἀπὸ τὸ ἀντικείμενό της, ἀλλὰ τὸ ἔχει μπροστά της μ' ὅλη τοῦ τὴν πληρότητα. Αὐτὴ ἡ βεβαιότητα ἐμφανίζει ὅμως στὴν πραγματικότητα ἡ ἴδια τὸν ἑαυτὸ της ὡς τὴν πιὸ ἀφηρημένη καὶ φτωχὴ ἀλήθεια. Γιὰ τὸ ἐπιστητὸ της λείπει μόνον: Αὐτὸ εἶναι· καὶ ἡ ἀλήθεια της περιέχει μονάχα τὸ εἶναι τοῦ πράγματος (Sache)· ὅσο γιὰ τὴν συνείδηση, ὑπάρχει σ' αὐτὴ τὴν βεβαιότητα μόνον ὡς καθαρὸ ἐγώ· δηλαδὴ ἐγὼ παρίσταμαι σ' αὐτὴν μόνον ὡς καθαρὸς τάδε καὶ τὸ ἀντικείμενο ὁμοίως

1. Das Diese (B: das Dieses): τὸ τοῦτο, τὸ δαῦτο. Ἀποδίδεται ὡς τόδε τι – (ἄκλιτο), διότι τὸ θέμα εἶναι ἀριστοτελικὸ – ἢ ὡς ὁ, ἡ, τὸ τάδε.

2. Das Meinen. Ἀποδίδεται νομίζω, δοξάζω, τὸ δοκεῖν (ὅταν εἶναι οὐσιαστικοποιημένο), ἀλλὰ καὶ ἐννοῶ, ὁπότε παρατίθεται ὁ γερμ. ὅρος ἂν χρειάζεται νὰ διακριθεῖ ἀπὸ τὸ Begreifen. Τὸ οὐσ. Meinung ἀποδίδεται δοξασία ἢ καὶ δόξα, ἐπειδὴ εἶναι ἓνα πλατωνικὸ θέμα.